

Олег Пархітько

ЗАРОДЖЕННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ ПАРТІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ ОДЕСИ 1917 РОКУ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ТОГОЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ

Лютнева революція 1917 року призвела до численних змін у багатьох галузях суспільно-політичного життя Російської імперії. Зміна політичного устрою мала наслідком суттєві зрушення в боротьбі за владу. На політичний Олімп сходять партії лівого напрямку, легальне життя яких за часів царату було заборонене. Праві партії поступово втрачають свій вплив, займаючи позиції на маргінесі політичного життя. Відчутний нахил політичного життя вліво яскраво відображено на шпальтах тогочасної періодичної преси. У 1917 році Одеса стала свідком появи численних періодичних видань, переважна більшість яких за політичними переконаннями тяжіла до лівого табору. Партійна ж преса Одеси засвідчує цілковиту гегемонію лівих.

В епоху, коли домінантою тематичної парадигми будь-якого видання були політичні події, визначення приналежності газети до певної партії може бути ускладненим: кордони між партійною та непартійною пресою майже стираються. Не завжди допомагає при цьому й заголовний комплекс видання, адже далеко не всі видання визначали свою партійну приналежність з політичних міркувань. У даній статті ми пропонуємо кілька чинників, за допомогою яких будемо відносити видання до партійної преси:

- 1) функціонування газети в жорстких межах партійного дискурсу;
- 2) співробітництво в газеті представників місцевої партійної еліти;
- 3) ідейно-тематична спрямованість видання;
- 4) наявність у заголовному комплексі вказівки на партійну приналежність.

Одним із найпопулярніших одеських партійних видань була щоденна чотириполосна газета «Южный рабочий», яка почала виходити 16 березня 1917 року. У заголовному комплексі газети зазначалося: «Орган Одеського

Комітету Російської Соціал-Демократичної робітничої партії», але її ідейно-тематичне спрямування свідчить про те, що вона одразу стала підкреслено меншовицькою.

Політичну платформу газети відбиває стаття Р. Р. «О восьмичасовом рабочем дне» [8, 29 березня], в якій автор наголошує на необхідності закріпити це досягнення революції. Але одразу ж він зазначає, що це не повинно стосуватися оборонних та військових підприємств. Саме за таку помірковану позицію більшовики звинувачували меншовиків у нерішучості та угодовстві.

Характерною рисою будь-якого тогочасного партійного органу була надзвичайна увага до різноманітних з'їздів та засідань. У жанровій палітрі видань ці матеріали, як правило, набували форми звіту. Так, редакційна стаття «Фронтowej съезд о войне» [8, 20 травня] розповідає про те, що з'їзд делегатів армій румунського фронту всіма своїми рішеннями підтримав Петроградську раду робітничих та солдатських депутатів: засудив братання й сепаратний мир, ухвалив необхідність міцної боездатної армії, визнав післявоєнний переділ території можливим тільки на основі самовизначення народів. Такі редакційні статті у формі звітів були для газети постійним явищем: «Первые дни фронтowej съезда», «Фронтowej съезд о будущем государственном устройстве России», «Всероссийский съезд советов Р. и С. Депутатов» тощо.

Суперечки між меншовиками та есерами на сторінках преси 1917 року ніколи не переростали у відкриту конфронтацію, ставлення ж до кадетів можна кваліфікувати як відверто вороже. Не було жодного номера, в якому б не згадувалися ці основні вороги пролетаріату. Іноді доходило навіть до парадоксів. Так, стаття «Первое мая» [8, 18 квітня] вітає всіх робітників світу з їхнім святом. Лише одне погіршує робітникам настрої у цей святковий день – існування кадетів. Коли їх буде знищено, свято буде повним.

Щодо національного питання журналісти «Южного рабочего» ведуть себе вкрай обережно, не висловлюючи відверто своїх думок. Тому для матеріалу «Украинский войсковой съезд в Киеве» [8, 13 травня] обрано форму звіту. З'їзд постановив, що питання про українські землі має вирішувати тільки український сейм, а не Тимчасовий уряд.

Газета «Южный рабочий» функціонувала впродовж 1917–1920 років. Вона припинила своє існування разом із партією меншовиків.

Дещо по-іншому були розставлені політичні акценти в органі Одеського комітету партії соціалістів-революціонерів чотириполосній газеті «Крестьянин и рабочий», перший номер якої побачив світ 28 березня 1917 року. Гасло есерів «В борьбе обрешь ты право свое» з'являється на першій полосі видання лише в № 21 від 26 квітня 1917 року. Про свою програму орган партії повідомив у № 1 у вступній статті С. Зака «Наши задачи» [5, 28 березня]. Зрозуміло, своїми пріоритетними завданнями партія вважала побудову соціалістичного суспільства та соціалізацію землі. Тактиці партії присвячувалися й інші матеріали. Стаття «Террор и революция» [5, 28 березня], підписана криптонімом Ес-Ер, спрямована на те, щоб розвіяти стереотип, ніби партія есерів терористична: мовляв, терор був необхідний есерам лише як зброя проти ворожої влади, а після революційного перевороту терор у новому суспільстві непотрібний.

Земельне питання розглянуто в статті С. Зака «Земля для крестьян» [5, 6 квітня]. Автор впевнений, що розподіл занедбанної землі між селянами збільшить прибутки країни. Аналізу цього питання присвячено й статтю того ж автора «Как быть с землею до Учредительного собрания» [5, 12 квітня].

Не обійшли журналісти й події квітневої кризи. 28 березня 1917 року Тимчасовий уряд надрукував декларацію про цілі Росії у війні. Ця декларація містила пункти, які свідчили про намір уряду якнайшвидше припинити війну (відмова від анексії та контрибуцій, визнання права народів на самовизначення тощо), що занепокоїло уряди країн Антанті. Саме це спонукало міністра іноземних справ П. Мілюкова написати ноту, яка містила запевнення в готовності Тимчасового уряду «довести світову війну до рішучої перемоги». Все це призвело до бурхливих демонстрацій солдатів та робітників Петрограда 20 квітня 1917 року.

У своєму коментарі «О гражданской войне» [5, 26 квітня] П. Шифер порівнює квітневі події з громадянською війною. Автор дивиться на ситуацію крізь призму світової війни й робить висновок, що й війна, й ці події є наслідком боротьби капіталу різних країн. П. Шифер переконаний, що край війни зможе покласти лише об'єднані дії світової демократії. У № 26 «Крестьянина и рабочего» від 2 травня 1917 року С. Зак у статті «Голос буржуазно-помещичьей России» [5, 2 травня] констатує, що вже не можна приховати суперечностей, які існують між капіталом та робітниками. 2-3 травня під тиском багатьох обставин звільняються зі

своїх посад міністри Мілюков та Гучков, а 5 травня сформовано новий коаліційний уряд. Підсумок квітневого конфлікту містить стаття-заклик С. Зака «К объединению! К работе!» [5, 7 травня], в якій проголошено, що провідні позиції в новому уряді зайняли есери та соціал-демократи. Автор закликає їх до співпраці. Починаючи з цього моменту, напади на кадетів стають постійними.

Саме в цей час погіршується й ставлення газети до більшовиків. У статті П. Шифера «По поводу одной резолюции» [5, 14 травня] йдеться про резолюцію більшовиків, які викреслили Церетелі та Скобелева з лав об'єднаної соціал-демократії за вступ до Тимчасового уряду. На основі цієї резолюції автор робить висновок, що діяльність нового уряду будуть гальмувати кадети справа і більшовики зліва.

Стаття Марка В. «Политический авантюризм» [5, 14 червня] розповідає про «демонстрацію», яку хотіли організувати більшовики в Петрограді. Публіцист впевнений, що це мав бути збройний виступ, до якого, зокрема, й закликала газета «Правда». Але протест усіх демократичних верств населення змусив більшовиків відмітити демонстрацію. Це, здається, був останній випад проти більшовиків на полосах видання. Надалі воно помітно ухилиється вліво.

Першою ластівкою можна вважати статтю С. Зака «С.-Д. Скобелев и рабочее движение» [5, 20 червня], у якій автор неохвально висловлюється щодо останньої промови міністра праці М. Скобелева, де той заперечив доцільність будь-якої форми робітничого контролю над виробництвом. Якщо М. Скобелев висловив позицію партії, то, на думку С. Зака, робітникам із такою партією не по дорозі. Якщо ж це думка самого міністра, то він не може надалі вважатися членом партії. А вже в найближчих номерах «Крестьянина и рабочего» з'являється автор під псевдонімом «Перець» з радикально лівими поглядами. У коментарі без назви [5, 25 червня] Перець закидає кадетові Веліхову за його необережний випад про переважно єврейський склад партії більшовиків. Він захищає більшовиків і в останньому № 85 у статті «Под красным знаменем. Приемы борьбы» [5, 14 липня], стверджуючи, що обвинувачення більшовиків у продажу Росії за німецькі гроші є лише засобом політичної боротьби.

Саме в цей період газета відрізняється нестерпимістю в національних питаннях. Так, Перець у статті «Под красным знаменем. Об украинцах»

[5, 25 червня] стверджує, що не треба було формувати суто українські військові загоны в такий жажливий для держави момент. Автор трактує поведінку українців як контрреволюційну, бо вони відмовляються їхати на фронт.

У контрреволюційності звинувачується й Фінляндія, якій Тимчасовий уряд обіцяв незалежність. У статті П. Шифера «О Финляндии» [5, 4 липня] йдеться про рішення фінського уряду оголосити незалежність, не чекаючи Установчих зборів. Своєрідним показником позиції тогочасних видань є статті політичних лідерів. Так, соціал-демократи друкували промови Керенського, есери – Чернова, профспілкові та професійні видання – Скобелева, більшовицькі – Троцького та Леніна. Тому досить показовим є матеріал у тому ж номері «Письма Ленина, Зиновьева и Каменева» [5, 14 липня].

Специфічним для композиції видання слід вважати використання «підвалу». У газеті використовуються два його види – повний (на весь формат нижньої частини полоси) та наскрізний (займає нижню частину кількох полос) [3, 143]. Як постійний елемент «підвал» був розміщений в «Крестьянине и рабочем» на другій полосі, іноді займаючи розворот. Причому заголовок, згідно з композиційними нормами, розміщено на другій полосі видання. «Підвальні» матеріали газети відрізнялися від решти матеріалів за формою. Це були оповідання, етюди, замальовки. Постійним автором «підвалу» був Є. Магарам. Прикладом його творчості є етюд «Вз этап» [5, 20 червня], де зображено політичних в'язнів: у в'язниці бруд, нема чим дихати, всі чекають відправлення в заслання.

Читачі побачили вісімдесят п'ять номерів газети «Крестьянин и рабочий». Видання припинило свою діяльність 14 липня 1917 року. Мабуть, не в останню чергу цьому сприяли непорозуміння в межах самої партії та серед членів редакційного колективу газети.

Есерівське видання «Революционное дело» з'явилося 22 жовтня 1917 року. Це була чотириполосна газета формату А2. Редагували «Революционное дело» члени партії есерів: С. Зак, В. Іракліді, І. Лордкіпанідзе, І. Шершевський та Г. Шрайбер. У заголовному комплексі знаходимо звичний для есерів лозунг: «В борьбе обретешь ты право свое!» Назва редакційної статті в першому номері видання «Вся власть Учредительному Собранию!» [6, 22 жовтня] свідчить про те, чому віддавали перевагу есери в дилемі між більшовицькими радами та

Установчими зборами. Дуже показовими є спокій і впевненість, якими пронизано майже всі матеріали газети. Можливо, ця самовпевненість меншовиків та есерів істотно сприяла перемозі більшовиків. Останній номер газети вийшов 10 грудня 1917 р.

Більшовицька преса зовсім не була представлена в період пореволюційній місяці, що було яскравим показником відсутності їхнього впливу в місті: на початку березня 1917 року більшовицька партійна організація в Одесі нараховувала всього 50 членів [1, 47]. Після остаточного розколу між більшовиками та меншовиками в межах РСДРП, який відбувся 19 червня 1917 року, наприкінці червня було обрано міський комітет більшовицької організації. Головою його став А. Хмельницький, секретарем – П. Заславський [4, 126]. Не гаячи часу, більшовики вже 6 липня 1917 року почали видавати власну партійну газету – «Голос пролетарія».

Для випуску періодичної газети необхідні були значні кошти. Тому комітет більшовицької організації широкую передплату на газету й звернувся до населення з проханням допомогти грошми. Робітники, селяни та матроси активно відгукнулися, і до редакції стали надходити кошти. Втім, налагодити щоденний випуск часопису більшовики не змогли. Основну організаційну роботу проводили А. Воронський та П. Заславський. Газета виходила на чотирьох полосах. Заголовний комплекс її мівів одразу чотири написи: «Російська Соціал-Демократична Робітничка Партія», «Пролетарі всіх країн, єднайтесь!», «Одеський комітет РСДРП», «Орган об'єднаних С.-Д. інтернаціоналістів». Таке розмаїття гасел можна вважати спробою більшовиків привернути до газети увагу широких кіл соціал-демократів. Але після Жовтневого перевороту більшовики змінюють політичну тональність газети. Так, полемізуючи з українськомовними виданнями, одразу дві більшовицькі газети («Голос пролетарія» та «Солдатская мысль») надрукували статті з однаковими назвами – «Лист до українців з „Рідного куріня“» [7, 3 січня; 2, орієнтовно початок 1918 року]. Це була відповідь на статтю «Українські большевики» в № 22 газети «Рідний курінь», де йшлося про повторення українськими більшовиками програми українських соціал-демократів. Авторі-більшовики відповіли, що програма дійсно єдина, але виконують її тільки більшовики, а Центральна Рада не має нічого спільного з Радами робітничих та солдатських депутатів, бо вони належать до різних класів.

Газета «Голос пролетарія» стала першою успішною спробою більшовиків заснувати в Одесі партійне видання. Часопис проіснував до

березня 1918 року. Досить показовим став один з останніх номерів видання (№ 116 від 11 березня 1918 року), що засвідчив усе лицемірство більшовиків. Напередодні вступу німецьких військ до Одеси у газеті з'являється авантюристична заява: «Громадяни міста Одеси! Якщо хочете врятувати рідне місто, своє життя й життя ваших сімей, несіть готівку, все, що скільки має, до каси Російсько-Азіатського банку сьогодні ж. Хвилину надзвичайно грізна. Завтра буде вже лізно» [2, 11 березня]. 13 березня 1918 року більшовики залишили Одесу. Тож нести гроші «скільки хто має» треба було для того, щоб збагатити більшовиків, які й без того прихопили міську казну.

Таким чином, простежується пряма залежність між впливовістю політичних партій та активністю їхніх партійних органів. Обличчя одеської партійної періодики 1917 року утворюють партії лівого напрямку. На початку 1917 року найбільшим впливом серед народних мас користуються меншовицькі та есерівські часописи. Однак уже з середини 1917 року стрімко збільшується вплив більшовицької партійної преси. Права партійна преса повністю зникає з політичної арени, а от боротьба між лівими партіями тільки розпочинається. Основні претенденти на владу зайняли свої місця, і перемогти мав найсильніший.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винковський Т. Місцеві органи влади і управління Центральної Ради в Херсонській губернії (березень 1917–квітень 1918 рр.) / Відп. ред. В. П. Вашенко. – Дрогобич: Вимір, 2002.
2. Голос пролетарія. – 1918. – № 72; 116.
3. Іванов В. Техніка оформлення газети: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Знання, 2000.
4. Ковбасюк С. М. Борьба за власть Советов // Одесса, очерк истории города-героя / Отв. ред. С. М. Ковбасюк. – О., 1957.
5. Крестьянин и рабочий. – 1917. – № 1–85.
6. Революционное дело. – 1917. – № 1–41.
7. Солдатская мысль. – 1918. – № 235.
8. Южный рабочий. – 1917. – № 4–171.